

Lehoczky Mária Magdolna*
Nagykőrös

„...újat és ót” a vallásos nevelés gyakorlatából. A beszédről és az éneklésről**

*Ő pedig ezt mondta nekik: „Tehát minden írástudó,
aki tanítványává lett a mennyek országának,
hasonló abhoz a gazdához, aki újat és ót hoz elő éléskamrájából.”*

Mt 13,52

*„Újjá kell születnünk mindenben,
ha magyarul akarunk élni továbbra is.”¹*
(Kodály Zoltán)

“... New and Old” from the Practice of Religious Education. Concerning Speaking and Singing. Abstract

Old and new do not always oppose each other: without beginning there is no end, and without history there is no present. Similar is the case with the field of religious education which has two ancient manifestations and teaching procedures. Sharing the stories and the experiences of faith determines the basic tone of the catechesis of all times. Another magnificent manifestation of religious spirituality is singing which is not only a segment of life but also an element of existence: “I will sing unto the LORD as long as I live: I will sing praise to my God while I have my being.” (Psalms 104:33). Music, especially in its most basic expression, singing, plays a major role in religious education: “Powerful sources of spiritual enrichment spring from music.” (Zoltán Kodály)

Keywords: religious education, talking, stories, singing.

* Lehoczky Mária Magdolna 2000-ben szerzett református hittanoktató és tanító oklevelet a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karán, 2011-ben pedig ugyanezen egyetem Hittudományi Karán tett záróvizsgát magiszteri vallástanár szakon. 2009-ig a Kecske-méti Református Általános Iskola hittanoktatója, majd hitéletért felelős igazgatóhelyettese volt, 2009-től kezdve a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karának gyakorlati tanára lett. Főbb érdeklődési területei: keresztyén nevelés, valláspedagógia.

** A tanulmány a Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Németh László munkásságáról és pedagógiai elveiről megemlékező *Szellemiség, hagyomány, köznevelés* témájú tudományos konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata, és Nagykőrösön, a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karán hangzott el 2012. április 12-én.

¹ Kodály Zoltán: A magyar iskola mai feladatairól. Nyilatkozat. In: uő: *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. 1. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. Argumentum, Budapest 2007, 201. (A kétrészes mű további jelölése: uő: i. m. 1., illetve 2.)

Ó és új – óból új

Ha nincsen *ó*, *régi*, nincsen *új* sem. Varga Zsigmond így magyarázza Jézus Isten országáról szóló példázatainak zárómondatát.

„Az Írások igazi ismerője az, aki engedelmesen őrzi a megszentelt hagyományokat, de egyúttal készségesen vállalja a Krisztusban adott újat.”²

„Építeni csak meglévőre lehet”³ – nyilatkozta Kodály Zoltán a néphagyomány kapcsán, de általában véve és témánkat illetően is magunkévá tehetjük ezt a tételt. Ezek szerint az újat és ót nem mindig ellentettként kell definiálnunk, s nem szerencsés mindig egymással szembeállítani ezeket. A kezdetekre szükség van a véghez, az előzményekre a folytatáshoz. Szűcs Ferenc ekként tárja fel az ó és új viszonyát egyik előadásában:

„[...] jó szem előtt tartani, hogy a régi és az új bibliai fogalmai nem idői, hanem *minőségi kategóriák*. A legjobb nem biztos, hogy a legmodernebb vagy legdivatossabb. A református hagyomány-felfogás dinamikus. Régi, elásott értékek ragyoghatnak fel új fényben, így az új lehet a klasszikusok újra felfedezése is vagy a megszakadt hagyományok folytatása [...]”⁴

Egy másik józan, igei mértéktartásra indító cikkében további útmutatást vehetünk:

„Itt az alapprobléma ma úgy vetődik fel, *hogy az egyház mennyiben alkalmazkodhat a szent cél érdekében a kulturális igénytelenséghez, és a megújulás nevében mennyiben mondhat le arról, hogy akarva-akaratlanul évszázadok kultúrájának őrzője és továbbadója is legyen*. Az egyház identitásához ugyanis hozzátartozik nem csak térbeli, de időbeli egyetemessége, katolicitása is. Az egyoldalú alkalmazkodás helyett ezért a kölcsönös nyelvtanulás modellje mellett is ki kell tartanunk. Ahogy klasszikusaink az irodalomban, művészetben sem mennek ki a divatból, úgy balgaság lenne, pl. a Heidelbergi Káté vagy a gregorián ének vagy a 16. századi énekkincs avítt voltáról beszélni. [...] Mikor az egyház a bibliai „ó és új” dialektikájára hivatkozik, tudatában kell lennie, hogy ott üdvtörténeti párhuzamról van szó, és nem korszakos és egyháztörténeti értelemben vett régiről és korszerűről. *Az újbor és az új*

² Varga Zsigmond: Máté evangéliumának magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*. III. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest 1995, 24.

³ Kodály Zoltán: Merjünk magyarok lenni zenében is. In: uő: *i. m.* 1., 172.

⁴ Az új és régi fogalmának, viszonyának értelmezésében tovább viszi gondolatainkat Szűcs Ferenc **שוב** ige értelmezése során: „A megtérés [...] visszatérés a céltévesztés helyéhez és a helyes út megtalálása és az azon való elindulás. [...] A startvonalhoz azért kell visszatérni, mert utat tévesztettünk és erre történeti tapasztalatainkon keresztül döbbenünk rá. Egy nemzedék vagy korszakváltás cezúrája itt a startvonal. Nem egyszerűen az újrakezdés alkalmá, hanem az újat kezdése [...]. Az újrakezdés a régi, de félbemaradt vagy sikertelenül végződött munkának akar nekirugaszkodni, aki újat kezd, az belátta, hogy a régi úton nem lehet célt érni.” Szűcs Ferenc: Újra a startvonalon. In: *THÉMA* 2003/3–4, 1–2.

tömlő képének azonban van örök mondanivalója arra nézve, hogy a tartalom és a forma elválaszthatatlan egymástól.”⁵

A vallásos nevelés körében óról és újról a fentiek értelmében essék most szó, éspedig két olyan területet érintve, amelyek konferenciánk alapgondolataihoz – *szellemiség, hagyomány, köznevelés* – is illeszkednek; illetve, amelyekkel így vagy úgy, jól vagy rosszul a vallásos nevelés során is élünk, az egyházi, gyülekezeti alkalmakon és istentiszteleteken. Az egyik téma a beszéd, a másik az éneklés. Mindkettőre érvényes, hogy a gondos „gazdáknak” őt és újat szükséges előhozniuk, bár időnként az is megnyugtatóul szolgálna, ha tudnánk, hol a „kamra”, vagy legalábbis hová hajították, illetve hajítottuk annak kulcsát.

A beszédről

„Az ember azért tud a szentről, mert az megnyilatkozik” – írja Mircea Eliade.⁶ *Deus dixit* – ez az alapja annak, hogy az ember megszólíthatja a szent Istent. Isten és ember párbeszédét számtalan helyen megtaláljuk a Bibliában. Legszenbetűnőbben talán A zsoltárok könyve mutatja azt a *dialogikus kapcsolatot*, amely a kultuszban, az ünnepekben valósul meg. A zsoltárok *imái, énekei* az ember legbensőjét érintik, s így lehetővé teszik az Istenhez fordulást, a továbbgondolkodást, az elmélyülést vagy a hit megvallását, mint *reflexiót*; s mindezek az Isten előtt álló és szolgáló közösség hálaadásaként, örömeinek vagy bűnbánatának kifejezőiként jelennek meg. Fekete Károly ezt írja az istentisztelet egyik liturgiai eleméről, a *lekcióról*:

„[...] a *lekció* szimbolikus jelentősége, hogy emlékeztet: Isten megszólalása, hozzánk fordulása nélkül nincs istentisztelet.”⁷

A beszéd körébe olyan szövegek is tartoznak, amelyek bizonyos hagyományok hordozói. Az istentiszteleten és az ünnepeken elhangzó beszéd nemcsak a *prédikáció*, hanem a *hitvallás*,⁸ az *imádság*, az *áldás*, vagy az *introitus*, a *doxológia* stb. is. Ezeknek ó- és újszövetségi szövegek a forrásai. Az egyház évszázadokon keresztül alakította ki a bibliai nyelvezetű és kötött szövegű formulákat, s ahol megszűnik ezeknek használata, ott megszakad a kezdetektől máig tartó kontinuitás, illetve megvetik azt, s ugyanakkor bekövetkezik az egyetemes egyház istentiszteleti vérkeringésétől való elszakadás.⁹

⁵ Szűcs Ferenc: Az egyház reformációja és missziója. In: *THÉMA* 2002/3–4, (12–19.), 15–16. (Kiemelések tőlem.)

⁶ Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest 2009, 7.

⁷ Fekete Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*. Kálvin Kiadó, Budapest 2010, 20.

⁸ „A hitvallás az öntudatos hit kifejezése. A keresztyén hitvallás Krisztusról szóló vallástétel. Arról szól, hogy kihez tartozunk és kik vagyunk.” Fekete Károly (szerk.): *i. m.* 22.

⁹ Vö. Pásztor János: *Liturgia. A magyar református istentisztelet múltja, jelene és jövője a Szentírás világosságában*. Komárom 2005, 73. Például: Ézs 6,2–3 és Jel 4,8 *Trisagionja* a keresztyén egyház istentiszteleti *Sanctusa*.

Isten Igéje, beszéde több formában is megjelenik a vallásoktatásban, s mind-egyiknek megvan a maga jelentősége. A felolvasott, illetve hallgatott Igének önmagában is mérhetetlen súlya van. A jelenések könyve tanúsága szerint: *Boldog, aki felolvassa, és boldogok, akik hallgatják ezeket a prófétai igéket, és megtartják azt, ami meg van írva bennük: mert az idő közel van.* (Jel 1,3) Istentiszteleteink megsoványodott voltát jelzi az is, hogy némelykor igen szűken porciózzák a Szentírás szavait, holott a felolvasott és hallgatott Ige a vigasztalás és boldogság forrása lehet.

A bibliai szövegek közül „vallási szempontból legnagyobb jelentőségű szövegek az elbeszélések”.¹⁰ Az elbeszélések, a hitélmények, hittapasztalatok továbbadása a mindenkori katekézis alaphangját¹¹ adják.¹² Az „Isten történeteinek”, a rajtunk és velünk véghezvitt cselekedeteinek elbeszélése az Istenhez és népéhez való tartozást erősíti és eleveníti meg.¹³ A bibliai történetek elbeszélésének jelentős helye kell legyen hittanóráinkon,¹⁴ hiszen ez táplálja a hitet és reménységet, segíti a gyógyulást, felébreszti a vágyat Isten szabadítása után, mintát ad viszonyulásokra, cselekvésekre, s azt munkálja, hogy a hallgatók részéivé, részeseivé legyenek a történeteknek.¹⁵ A hittanórák bizonyos értelemben nyelvórák, ahol egyik nyelvről a másikra fordítunk: a Biblia, az egyház, a kultusz nyelvezetét a gyermekek és ifjak nyelvére, gondolkodási szintjére. Ennek a fordításnak nem az a célja, hogy elhagyjuk a „kánaáni nyelv” kifejezéseit, hanem hogy megmagyarázzuk, érthetővé tegyük és segítsük a használatukat. Az egyes, gyakran elvont fogalmak magyarázata, a vallásos nyelv szimbolikus jellegének fokozatos megértetése és vissza-visszatérő alkalmazása, a tapasztalatszerzés, sőt a csend biztosítása segítik az elsajátítási folyamatokat.¹⁶ A bibliai szöveg megismertetését és megismerésének módját változtatossá lehet tenni. A sokszínű,

¹⁰ H. Weinrich szavait idézi Gottfried Adam; ld. Gottfried Adam: A történet-elmondásról röviden. In: Németh Dávid – Kaszó Gyula (szerk.): *Vallásdidaktikai szöveggyűjtemény*. KRE HTK, Budapest 2001, 117.

¹¹ Vö. 2Móz 12,42: *Virrasztott az ÚR azon az éjszakán, amikor kihozta őket Egyiptomból. Ez az éjszaka az ÚRÉ volt. Virrasszon ezen Izráel minden fia nemzedékről nemzedékre!* 5Móz 11,19: *Tanítsátok meg ezeket a fiaitoknak is, beszélj róluk, ha otthon vagy, és ha úton jársz, ha lefekszel, és ha felkelsz;* Józs 4,21–22: *Ha majd megkérdezzék fiaitok apáiktól, hogy miféle kövek ezek, magyarázzátok el fiaitoknak, hogy szárazon kelt át Izráel itt a Jordánon.* 1Kor 11,26: *Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret, és isszátok e poharat, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljön.*

¹² Hittanoktatásunk tetemes része bibliai történetekre épül, s ezzel is ősi és meglévő hagyományra alapozunk. Ez szinte kizárólagossággal bír a jelenlegi hittanoktatási kerettanterv szerint az 1–6. és 9–10. évfolyamon. Az pedig már egy következő kérdés, hogy ez miként, milyen felosztásban és feldolgozásban történik.

¹³ „A szóban elmondott történetek összekötik a közösség tagjait, ennél fogva közösségteremtő és közösségmentő erejük van.” Fodorné Nagy Sarolta: *A katekézis kommunikációs problémái*. Kálvin Kiadó, Budapest 1996, 95.

¹⁴ Tapasztalatom szerint erre a „műfajra” valamennyi korosztály szomjazik, így ne csupán az óvodás- és a kisiskoláskorúak között alkalmazzuk. Ne fosszuk meg ettől az idősebb nemzedékeket sem!

¹⁵ Gottfried Adam: *i. m.* 120.

¹⁶ Vö. K. Tamminen – L. Vesa – M. Pysiäinen Tamminen: *Hogyan tanítsunk hittant?* Evangélikus Sajtóosztály, Budapest 1998, 70.

applikációs, szemléletes elbeszélés a bibliai szövegre alapoz, amely a hittanoktatótól és vallástanártól alapos felkészülést, elemzést igényel. A bibliai történet elbeszélése belső képeket, gondolatokat idéz elő a hallgatókban. Mindezek elősegítik a *jelenvalóvá tételt*, az (őseredeti) üzenet átadását.

Az Ószövetségben a *mondjátok el, magyarázzátok el, beszéljétek el, tanítsátok meg* formulák vezetik be azokat a dolgokat, amelyekről beszélni kell a választott népnek: Isten szabadításáról, megváltásáról, jóságáról stb. Izráel népe pedig egykor, „régén” élte át Istennek e tetteit. Az Újszövetség népe nem veti el ezeket, hanem merít belőlük, de immár Krisztusra néz és mélyebb értelmet, többletet nyer általuk. A legfenségesebben mégis a Feltámadottról, a benne megjelent üdvözítő kegyelemről kell szólnunk (vö. Tít 2,11). Pál különleges hagyományként adja át a feltámadásról szóló történetet, illetve erre emlékezteti a korinthusiakat – s egyúttal minket is: *Eszetekebe juttatom, testvéreim, az evangéliumot, amelyet hirdettem nektek, amelyet be is fogadtatok, amelyben meg is maradtatok. Átala üdvözültök is, ha megtartjátok úgy, ahogy én hirdettem is nektek... Mert én elsősorban azt adtam át nektek, amit én magam is kaptam; hogy tudniillik Krisztus meghalt a mi bűneinkért az Írások szerint. Eltemették, és – ugyancsak az Írások szerint – feltámadt a harmadik napon, és megjelent Kéfásnak, majd a tizenkettőnek. (1Kor 15,1–5) Ha csak ebben az életben reménykedünk a Krisztusban, minden embernél nyomorultabbak vagyunk. Ámde Krisztus feltámadt a halottak közül, mint az elbunytak zsengéje. (1Kor 15,19–20)*¹⁷

Egy másik újszövetségi „élő hagyomány” az úrvacsora. Szereztetési igéit mindannyian jól ismerjük, mégis újra és újra kell hallanunk. Ennek az az egyik oka, hogy „e szavak által mai jelenünk Jézus akkori idejének részévé lesz”.¹⁸ A bibliai történetek felolvasása, elbeszélése a jelenvalóvá tételt segítik elő, azt, hogy a hallgatóság bevonassék *abba* a korba, *abba* az időbe, *abba* az eseménybe.

Az Újtestamentum történetei gyakran kezdődnek ekként: *In illo tempore* – „abban, amaz időben”; az őseredeti időben,¹⁹ *Akkor, azután, történt pedig*. Ezeknek a bevezető szavaknak ahhoz hasonló funkciója van, mint a mesék kezdő szavainak: *hol volt, hol nem volt; long, long time ago*, és amit elbeszélnek a mesék, mégis most történik! Mert ami *egykor* volt, az *most* is megtörténhet, jelenvalóvá válhat, és mi, a mostaniak bekapcsolódunk az egykoriak történeteibe, s így azok a mieink is lesznek. Az egykori események, lelki folyamatok az elbeszélés által mostani, jelenvaló eseménnyé, ekként pedig a sajátunkká lesznek. Csöndesen lelepleződünk, akár mi vagyunk az elbeszélők, akár mi hallgatjuk a történetet. Eközben pedig végbemegy a gyógyulás, a felszabadító üzenet elér a szívhez – minden kényszerítés és kioktatás nélkül.

¹⁷ Hivatásunk, szolgálatunk szükségszerűsége is ez, e nélkül üres fecsegés lenne csak a szánkban: *Ha pedig Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavaló a mi igehirdetésünk, de hiábavaló a ti bitetek is.* (1Kor 15,14)

¹⁸ Joseph Ratzinger (XVI. Benedek): *A názáreti Jézus*. Második rész. Szent István Társulat, Budapest 2011, 110.

¹⁹ Mircea Eliade: *i. m.* 217.

Az idő az elbeszélésben és a drámában is szentté lesz. Ennek a szent időnek megtapasztalása, élménye segíti az emberben azt, hogy megtalálja a *rendezettséget*, vagy visszataláljon ahhoz; az Isten általi rendbe, *koszmoszba*, az *ős eredetbe*.

A történetek olvasása, de még inkább elbeszélése, illetve hallgatása közben, s éppúgy az istentiszteleten úgy érezhetjük, megáll az idő.²⁰

„Az ilyen helyzetet, amikor föl van függesztve az időtartam, a vallás úgy nevezi: *örökkévalóság*.” Ezt az örökkévalóságot nevezi Leeuw az ünneplés hátterének.²¹ Az időélmény pedig az, ami ebből megragadható.²²

Ez az idő egyúttal megszentelt idő is.

„[...] a keresztyén liturgia olyan történelmi időben zajlik, amelyet Isten Fiának testet öltése szentel meg.”²³

Ebben megy végbe az ember megszentelődése is, „oly módon, hogy Isten időt ajándékozik az embernek”, „részt vehet Teremtőjének ünnepében” és az életében „megjelenik az Éden nyugalma”.²⁴ Az ünnepben együtt jelenik meg a múlt, a jelen és a jövő. A múltra való visszatekintés az *emlékezést* hozza a mába, a jövőre való előretekintés megfeszíti a figyelmet, a várakozást *reménységgel* koronázza a jelenben ünneplő, meglátogatására (*parúzia*) készülő emberben.

„Az ünnepek, mint valami időbeli sákramentumok, az örökkévalóságot kötik le és oltják bele a valóságba.”²⁵

Az egész Szentírás ezt a valahonnan valahová tartást, vezetést, hordozást (vö. Ézs 46,3–4; 48,17) erősíti Isten népében, amely egyúttal lineáris történelemszemléletet is ad. Az idő változása jel: arra mutat, hogy Isten érkezik, jön, eljön, s ezt az eljövotelt a keresztyén ember kéri, sürgeti, ahogy azt a „Jöjj, népek Megváltója!” kezdetű énekünk is érzékelteti. Az Isten beszédével való találkozás és találkozgatás nagyszerű alkalmak és hagyományos lehetősége az ünnepek megülvése. Karl-Heinrich Bieritz így fogalmazza meg ezt:

„[...] az ünnep egy olyan fontos hely, ahol az értelemadó és értelemmegszilárdító történeteket elbeszéljük.”²⁶

²⁰ Idő és szakralitás régtől fogva összekapcsolódik. A vallásos ember számára minden időnek megvan a saját(os) értéke. Az ünnep szent idő – *kronosz hierosz* –, kiemelkedik a hétköznapi napokból. Ez a *szent idő* meghatározottságot mutat: ami a legjobb, a (leg)alkalmasabb idő. Az ünnep adta tapasztalás az „odatartozást”, a biztonságérzetet, az új kezdetet jelenti. „A szent idő élménye teszi a vallásos ember számára lehetővé, hogy időről időre újból megtalálja a kozmoszt, amilyen az *in principio*, a teremtés mitikus pillanatában volt.” Mircea Eliade: *i. m.* 58.

²¹ Gerardus van der Leeuw: *A vallás fenomenológiája*. Osiris, Budapest 2001, 335–336.

²² Vö. Hafenscher Károly: *Liturgika. A keresztyén istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – LFZE Egyházzene Tanszéke, Budapest 2010, 303.

²³ Mircea Eliade: *i. m.* 63.

²⁴ Rudolf Bohren: *Bőjt és ünnep. Meditációk művészetéről és aszkéziséről*. LUX, Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest 1998, 34.

²⁵ Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*. (Homiletika) Pápa 1915, 355.

²⁶ Hivatkozik rá Gottfried Adam: *i. m.* 120.

Rudolf Bohren összeköti az ünnep egyes elemeit: az időt, az emlékezést és a játékot:

„Ünnep és ünneplés ellenáll az időnek. Ünneppen és ünneplésben az idő emlékezetessé válik: az emlékezés teremtő játék a múlttal. Az emlékezés élővé teszi a múltat azzal, hogy tudatunkba idézi. Amikor a múlt tudatunkba idéződik, játékba kezd, amely formálni kezdi a múltat, s vele a jelent is. Az elveszett idő visszatér és a miénk lesz újra. Az idő múlása megszűnik. Az ember időt ’kap’, időt ’nyer’, miközben ’időt szakít’.”²⁷

Az ének(lés)ről

A vallásos ember egyik legmagasztosabb megnyilvánulása az éneklés, amely nemcsak az élet egy szegmense, hanem annak közege, vagy úgy is fogalmazhatunk, lételeme: *Éneklek az Úrnak, amíg élek, zsoltárt zengek Istenemnek, amíg csak lélek.* (Zsolt 104,33)

Az „új ének” (Zsolt 96,1; 98,1; 149,1) elsősorban Isten üdvtörténeti tetteire adandó válasz, és nem zeneesztétikai, zenetudományi vagy zenetörténeti kérdés, hogy tudniillik melyik században írtak egy ének- vagy zsoltárszöveget, és ennek függvényében „rég”-e vagy „új” az; illetve, hogy korszerűnek vagy elavultnak minősíthető-e. Tehát elsősorban teológiai üzenet, amely az új ember, az új szövetség, az új szív és lélek váradalmával kapcsolódik össze, ezért eszkatológiai kijelentés.²⁸

A vallásos nevelésben igen nagy szerepe van a zenének, s különösen a zene legalapvetőbb módjának, az éneklésnek. Kodály Zoltán e megállapítása: „a lelki gazdagodás hatalmas forrásai erednek a zenéből”,²⁹ nem kopott meg munkásságának évtizedei alatt, és azután sem. A vallásos nevelés elkötelezettjeként ma sem hagyhatjuk figyelmen kívül útmutatásait:

„Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, amelyekbe a zene világít be. A zene rendeltetése: belső világunk jobb megismerése, felvirágozása és kiteljesedése. A népek legendái isteni eredetűnek tartják.”³⁰

Ezt az isteni eredetet mi is megragadhatjuk a Szentírás első fejezeteiben. A zene a *kezdetek* összhangjába, rendjébe röptethet vissza:

„Mi más a zene hivatása, mint a világegyetem örök harmóniáját tükrözni és hirdetni az embereknek, hogy megtanuljanak beleilleszkedni.”³¹

²⁷ Rudolf Bohren: *i. m.* 37.

²⁸ Pap Ferenc: Vallás és zene. Fenomenológiai kérdések és következtetések. In: *Protestáns Téma* I (2007/4), 3–10.

²⁹ Kodály Zoltán: Gyermekkarok. 1929. In: *uő: i. m.* 1., 39.

³⁰ Kodály Zoltán: Mire való a zenei önképzőkör. 1944. In: *i. m.* 1., 156.

³¹ Kodály Zoltán: Békekongresszusi felszólalás. 1952. In: *uő: i. m.* 1., 257.

Amikor *kultúráról* beszélünk, akkor nem pusztán arról van szó, hogy ez a zene, irodalom, képzőművészet stb. gyűjtőneve. A kultúra szó a latin *colere* szóból származik.³² Ez pedig az agrárvilág egyik szakkifejezése:

„[...] a föld megművelését, az elvadulástól való megóvását, termővé tételét jelent a veteménnyel való fáradhatatlan, szorgos, önátadó törődéssel.”³³

S íme, újra a kezdeteknél, az „ó”-nál vagyunk: *És fogta az Úristen az embert, elhelyezte az Éden kertjében, hogy azt művelje és őrizze.* (1Móz 2,15) Ez a szó egyúttal a *kultusz* területére is vezet.

„Van az emberi érzés- és gondolatvilágnak egy rétege, amit csak a zene tud kifejezni, és semmi más.”³⁴

Ez is indoka annak, hogy e tekintetben felülvizsgáljuk hittanóráinkat és istentiszteleteinket. Sokszor „túlbeszéljük” ezeket, talán azt gondolva, hogy mindezt meg kell magyarázni, s mert csak szavak útján érjük el hallgatóságunkat. Ezért a hittanoktatásban túlnyomó részt szövegekkel találkozunk az ifjak, azonban ezek önmagukban nem elegendőek ahhoz, hogy a lélekhez kapcsolódjanak, s hogy belőlük etika, erkölcs, s kiváltképpen kultusz nőjön ki. Sok helyen az istentisztelet legnagyobb részét az igehirdetés teszi ki, miközben más liturgiai tartalmak, események elcsökevényesedtek vagy elvesztek, s ha visszaemelnek egy-egy régi elemet, azt idegennek bélyegzik, művelőjét lenézik, s „nem református”-ként emlegetik. Úgy tűnik, nemcsak a poszt-posztmodern élethelyzetekkel kell szembesülnünk, hanem azzal is, hogy falaink a racionalizmus céltévesztéseit is erősen tartották és tartják.

Vajon nem egy rosszul értelmezett intellektualizmusra tettünk föl mindent, elhanyagolva minden mást, amely a lélek gyarapodására és gyakorlására illő és méltó? A zene és az ének azért is szorulhatott háttérbe, mert úgy tekintenek rá, mint élvezeti cikkekre, a szórakoztatás egyik fájára,³⁵ egy kis társadalmi és egyházi réteg kedvtelésére, vagy mint az istentiszteleti, a vallásos élet egyik szükségszerű vagy még elviselhető sallangjára, miközben megmentőként és újként üdvözlőként az idegen hangzású, dogmatikailag megkérdőjelezhető dalokat és mantrákat. Az ún. gyermekénekek racionalizáló, moralizáló, (ki)oktató szövegeivel egy gyermek nem tud mit kezdeni, érzés- és gondolatvilágától mindez idegen, képtelen az azonosulásra.³⁶

„Református egyházunk zenei megújulásának kulcskérdése: mennyire ismerjük önmagunkat?”³⁷ Ott, ahol a gyermekistentiszteleteken és ifjúsági órákon soha nem veszik kézbe az énekeskönyvet, aligha ismerik meg énekeinket. S itt nem

³² Dobszay László: *Kodály után. Tűnődések a zenepedagógiáról*. Kodály Intézet, Kecskemét 1991, 18.

³³ Uo.

³⁴ Kodály Zoltán: Magyar táncok 1729-ből. 1951. In: uő: *i. m.* 2., 274.

³⁵ Vö. Dobszay László: *Kodály után. Tűnődések a zenepedagógiáról*, 16.

³⁶ Vö. Kodály Zoltán: Zene az óvodában. In: uő: *i. m.* 2. (92–116.), 106.

³⁷ Dávid István: Gyülekezeti kórus és liturgikus örökség. In: *Collegium Doctorum* I. évf. 1. szám (2005), (117–121.), 118.

egyfajta dacos hagyományőrzésről és valamiféle új üldözéséről van szó. Inkább annak a józan fontolásáról, hogy gyermekeink és fiataljaink miképpen fognak és tudnak bekapcsolódni a gyülekezet vasárnapi éneklésébe, avagy milyen énekekkel vigasztalódnak krízishelyzet idején (vö. Kol 3,16), ha a „repertoár” csak a „vallásos szubjektivizmus túltengése”,³⁸ vagy ha az idegen zenei (anya)nyelv és a nemcsak teológiai, de egyszerű szövegi, értelmezési tévedéseket tartalmazó dalokból áll össze.

Az ünnepekre a beszéd kapcsán is kitértünk, itt se hagyjuk figyelmen kívül:

„Ünnepet szentelni igazából nem lehet úgy, hogy csak a homiletikum számít, a liturgikum nem létezik.”³⁹

Az ünnepnek elengedhetetlen része az ének és a zene.⁴⁰ Az ószövetségi istentisztelet zsoltáreneklésének felelgetős formáját a keresztyén egyház is átvette. Ez a responzórikus forma kifejezi azt a párbeszédet, ami Isten és ember között valósul meg.⁴¹ Tehát érthető és tudatosítandó, hogy az istentiszteleti éneklés nem szereplés, nem egyéni vágyaink kiélése, nem a különféle zenei műfajok meghonosításának ideje.⁴² Fontos, hogy az énekválogatásban figyelemmel legyünk erre:

„[...] az ünnep idejéhez illő, valamint a hitvallással egyező magyar ének szóljon az éneklő kar és a teljes gyülekezet szavával.”⁴³

Ma is jogos ez az igény, hiszen „a zenei szimbolika tudatos használata karakteresebbé teszi az ünnepkört” – szól az érvelés a *Reformátusok a kegyelem trónusánál* című útjelző vitairatban.⁴⁴ Ugyanerre hívja fel a figyelmet Dobszay László, miközben egy olyan közös ősi kincsre mutat, amely nemcsak a lelkészi kar ügye kell hogy legyen, hanem a hittanoktatóké és vallástanároké, s az egész gyülekezeté:

„A zene tehát nem ötletszerűen ilyen vagy olyan az efféle organikusan felépülő, hagyományos istentiszteletben, hanem mintegy az istentiszteletből születik ilyenre vagy olyanná. Az állandóság, a kötöttség is igen fontos, például az évi énekkend tekintetében is. Az énekkend teológiailag nézve magát az időt teszi kultikus eseményorrá, lélektanilag pedig szoros asszociációkat alakít ki napok és énekek kö-

³⁸ Szűcs Ferenc: Az istentisztelet a református dogmatika szempontjából. In: *Collegium Doctorum* I. évf. 1. szám (2005), (38–48.), 45.

³⁹ Fekete Csaba: Liturgia, liturgus, évforduló. In: *Confessio*, 2008/2, (60–73.), 70.

⁴⁰ Vö. Zsolt 81,3–4: *Készjétek zsoltárba, szólaltassátok meg a dobot, a szép hangú citerát és lantot! Fújjátok meg a kürtöt újbóldkor, boldtöltekor is, ünnepünk napján!*

⁴¹ Vö. Pásztor János: *i. m.* 114.

⁴² Az egykori gazdagság elhomályosítása nyomán keletkezett űr lehetetlenné teszi, hogy az ember megfelelő módon és formában fejezze ki Isten iránti hódolatát, bűnbánatát, kérését. Fekete Csaba erről a következőket írja: „[...] a hazai reformátusság utóbbi másfélszáz esztendő liturgikai beállítottsága jegyében kizárólag károsnak minősítették az objektív liturgia igényét, a graduális (ceremoniális) istentiszteleti szokások és a ritualizmus megszűnését fejlődésnek magyarázták, avagy (azonos mérvű magatartással) megbélyegezték és kálviniatlannak vélték.” Fekete Csaba: *i. m.* 64.

⁴³ A XCVIII. Geleji-féle kánonból. Idézi: Fekete Csaba: *i. m.* 65.

⁴⁴ Fekete Károly: *i. m.* 28.

zött. Tudjuk, hogy a 17. századi, de még a Bach-korabeli istentiszteleti rend is pontosan rögzítette nemcsak a perikopákat (a naphoz tartozó bibliai szakaszokat), de azt is, hogy melyik vasárnap melyik énekkel kell kezdeni, végezni az istentiszteletet, illetőleg melyeknek kell a sarokpontokon elhangzania.”⁴⁵

Az ének- és daltanításban a népzene, gyermekjátékokra alapozunk; a zenei műveltség kibontakoztatásakor az ősi dalkincsre építkezünk a kodályi elvek alapján.⁴⁶ Az egyházi nevelés közegében viszont elfelejtettünk figyelmet fordítani az egyház ősi énekkincsére, vagy éppen a válogatásról mond(t)unk le, s érték helyett slágert ad(t)unk – ami inkább a szórakoztatás műfaja –, megelégszünk vasvillával összedobott dallamokkal és szövegekkel. Persze lehet, hogy a zenei műveltség hiánya is okozza ezt, amit azonban a mégoly lelkes gyermekistentiszteleti vagy hittanórai énekleporelló-hajtogatás sem pótol.

„Az általános iskola akkor végzi jól a dolgát, ha beoltja növendékeit a sláger ellen, mert ez a rákfenéje a jó zenének és a jó zene megértésének.”⁴⁷

Éppen ezért nemcsak 60–70 éve volt feladat, hanem ma is az maradt, hogy az analfabetizmust felszámoljuk, annak azon faját, mely képtelen az érték felismerésére, „s nem tud különbséget tenni jó és rossz között”.⁴⁸ Vajon folytatható-e a lelkészek, vallásatanárok, hittanoktatók, egyházi szolgálatra készülő pedagógusok képzése a zenei műveltség és liturgiái, liturgikai ismeretek magasabb szintű és emeltebb óraszámú oktatása nélkül? E tekintetben még mindig időszerű Forrai Katalin 1991-es előadása, akinek reménysége még ma sem teljesedett be:

„[...] a pedagógusképzés színvonalát, a pedagógusok zenei műveltségét, ha emelnénk – és reméljük, hogy emelni fogjuk is a jövőben – az határozza meg, hogy Kodály elképzeléseit, elveit meg tudjuk-e valósítani.”⁴⁹

⁴⁵ Dobszay László: *Az egyházzene egyetemessége*, 4–5. http://egyhazzene.hu/media/2010/12/ez_egyetemes.pdf. (megnyitva: 2011. február 19.)

⁴⁶ Kétségbeejtő egy másik irányú folyamat, nevezetesen az, hogy egyházi és világi közoktatási intézményeinkben bizonyos oktatási tartalmakra hivatkozva eltűnnek az énekórák, s lopott időkből kerülnek pótlásra (?). Hasonló eset az is, amikor egyik jót a másik jó rovására működtetnek: iskolai istentisztelet idejére kerülnek készsége tárgyak vagy osztályfőnöki órák. Kétségkívül rövid távon kényelmes megoldást jelentenek, valójában pedig meglopjuk ezeket a nemzedékeket a saját örökségüktől, nem adjuk meg számukra azt, amit az énekléssel természetes módon érhetünk el: probléma-megoldási stratégiát, krízisfeldolgozást, játékot, rítust, a pedagógusok kezéből pedig kivesszük az egyik legszelídebb fegyvermezőt, nevelési eszközt. S ha nincs énekóra, miként fognak énekelni templomainkban? Vagy ez lenne a cél?

⁴⁷ Kodály Zoltán: Zenei nevelésünk reformjáról. 1954. In: uő: *i. m.* 1., (286–291.), 286.

⁴⁸ „Átvitt értelemben analfabétának nevezik azt is, aki tud ugyan olvasni, de nem azt olvasza, ami érték...” Kodály Zoltán: Éneklő ifjúság. Bevezető cikk a folyóirat első számában. 1941. In: uő: *i. m.* 1., 117–118.

⁴⁹ Idézet Forrai Katalin előadásából. In: Szőnyi Erzsébet (szerk.): *Kodály Zoltán nevelési eszméi a harmadik évezred küszöbén*. Kodály Intézet, Kecskemét 1991, 32.

Szőnyi Erzsébetet, aki egykor Kodály Zoltán tanítványa volt, 2000-ben arról kérdezték, hogyan látja a hazai zenepedagógiát. Válasza közel húsz év múltán is aktuális:

„Nagyon nehéz a helyzetünk. A kommersz zenét ellensúlyozni szinte lehetetlen, de vannak, akik megpróbálják. Ugyanakkor, ha nincs megfelelő iskolai háttér, még azt a kis százalékot is képtelenek vagyunk megtartani, amit eddig a zenetanításban elértünk. Folyamatban van az énekórák csökkentése! Még dicsekedhettünk odaadó tanárokkal, nagyszerű énekarokkal, iskolákkal – de meddig?”⁵⁰

Egy későbbi, 2006-os nyilatkozatában így beszél zenepedagógusunk:

„Két probléma van csak a mai zenei neveléssel és a zenei élettel. Az egyik a média befolyása, a másik az újító zeneszerzők köre. Utóbbiak főleg egymást hallgatják, de valahogy nem tudnak maradandót alkotni, a média pedig igénytelené teszi a zene befogadóit. Az is baj, hogy jellemzően csak a fiatal diákok és az idősebbek járnak koncertekre, a köztes generáció ugyanis kénytelen a pénz után futni.”⁵¹

Gyülekezeteink éneklésének újraélesztése, hallgatásának vagy bizonytalanságának megszüntetése elsősorban az ifjúság zenei nevelésén múlik. Ahogyan a középkorban, úgy ma is az egyházi iskola egyik feladata lehetne az énekes szolgálat ellátása.⁵² A gyermekek és az ifjak a gyülekezeti kórus tagjaiként vezethetik a hívek éneklését, avagy az iskolai kórus istentiszteleti szolgálatot is végezhet. A kórusban való éneklés nemcsak az egyházi ének és zene gazdagságával ismertet meg, hanem integrál az istentiszteleti és a gyülekezeti közösségbe,⁵³ nem pusztán mint jelenlévőt, hanem mint értelemmel és szívvel szolgáló tagot. Az egyház titkának, a *koinóniának* a megélésében a közös éneklés eszköz lehet.⁵⁴ Mindezek megfontolásához álljon itt Dobszay László néhány gondolata:

„[...] a vallási élet gerincét nem a lelki élményfürdők vagy tanfolyamok adják, hanem a teljes egyházi közösség énekes istentiszteletében való részvétel. [...] Az istentisztelet csak énekes formájában méltó és teljes értékű, az énekes istentiszteletben pedig nélkülözhetetlen a gyermekek szolgálata. Ez az elv a legkorábbi

⁵⁰ Vö. Dobszay László: Iskola és kórus. In: *Magyar Egyházzene* XVII. évf. 2. szám (2009/2010), 201–202.

⁵¹ Szőnyi Erzsébet nyilatkozata a *Kiváló Művész-díj* átvételekor. In: *Új Ember*. LVI. évf. 15. (2698). 2000. április 9. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/000409/1201.html>

⁵² Szőnyi Erzsébet nyilatkozata a *Kossuth-díj* átvételekor. <http://www.nagymoszkito.hu/cikk.php?id=242>

⁵³ „Mit is énekeljen hát egy gyülekezeti kórus, ifjak és idősek együtt, esetleg a gyülekezettel váltakozva Adventtől Szentháromság-vasárnapig?” – teszi föl a kérdést Dávid István, rámutatva ezzel arra is, hogy a nemzedékek közös istentiszteleti tevékenysége az éneklés. A válasz első mondata a liturgikus évre is ráirányítja a figyelmünket: „Nyilván elsősorban azt, amit elődeink ránk hagyományoztak, és ami a mai liturgia elemeivel egységben válik igazán hitelessé az egyházi év megfelelő alkalmain.” Dávid István: *i. m.* 119.

⁵⁴ Pásztor János: *i. m.* 114.

keresztyén századokra megy vissza: már a vértanúk egyházában gondoskodtak arról, hogy felkészült olvasó-éneklő gyermekek szolgálják a liturgiát.⁵⁵

A hit- és erkölcsstan mellett az egyházi ének tantárgy keretén belül mód van az egyházi év ünnepeinek és az istentisztelet részeinek, napszaki szertartások énekeinek megismerésére.⁵⁶ A gyermekek és ifjak ebbéli aktiválása és a fentiek mellett fontos cél az evangélium üzenetének közvetítése, vagy éppen lelkigondozói segítség nyújtása a zene által.⁵⁷

Kodály egy helyen Georges Duhamelt, a kortárs filozófust, író-t idézi:

„A zene a hatalmas eszközök egyike, amellyel a pedagógusok a lélek formálására rendelkeznek.”⁵⁸

Kodály szerint is „a pedagógia célja a valódi értékekkel való találkozás a lélek legmélyén”.⁵⁹ Dobszay László Kodály pedagógiai tanításának legfontosabbjaként a következő megállapítást teszi:

„A zene az embernevelés nélkülözhetetlen eszköze. Az iskolában vissza kell kapnia azt a kiemelt szerepet, melyet az ókorban és a középkorban élvezett, s bőségesen meg is hálált.”⁶⁰

Mit énekeljünk? Ót és újat, amelyben az értékes, a szép, a nemes van jelen. Az, hogy valami régi vagy új, mint korábban is jeleztük, nem idői, hanem első-sorban minőségi kategória. Ezért elsődleges feladat az egyházi zenei nevelésben is az értékelismerésre nevelni, felébreszteni a fiatalabb, de valamennyi korosztálynál az érdeklődést az ősi énekkincs iránt.

A kamránk tele van. Az Istenről szóló ősi elbeszélések és énekek évezredek, évszázadok nemzedékeit kötik össze a Szent megismerésében és magasztalásában. Jelentőségük, értékük felismerése, továbbadása, és ezzel járó feladataink, küldetésünk elvégzése a vallásos nevelés során megmaradásunkat, megújulásunkat segíthetik, jelenthetik.

Felhasznált irodalom

- Dávid István: Gyülekezeti kórus és liturgikus örökség. In: *Collegium Doctorum* (A MRE Doktorok Kollégiumának periodikája, Kálvin Kiadó, Budapest) I. évf. 1. szám (2005) 117–121.
- Dobszay László: *Az egyházzene egyetemessége*, 4–5. http://egyhazzene.hu/media/2010/12/ez_egyetemes.pdf. (megnyitva: 2011. február 19.)

⁵⁵ Dobszay László: *Iskola és kórus*, 201–202.

⁵⁶ Részletes útmutatást ad ehhez: Hoppál – Bódis: *Egyházi ének. Kerettantervi ajánlás a református általános iskolák és középiskolák számára*. Református Pedagógiai Intézet, Budapest 2007.

⁵⁷ Vö. Tamminen, K. et al.: *Hogyan tanítsunk hittant?* Budapest 1998. 197.

⁵⁸ Kodály Zoltán: Igaz, hogy nem engedik énekelni a gyermekeket! 1956. In: *Visszatekintés 1. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. Szerkesztő: Bónis Ferenc. 2007. 309–311. (309.)

⁵⁹ Dobszay László: *Kodály után. Tűnődések a zenepedagógiáról*, 118.

⁶⁰ Uo. 51.

- Dobszay László: Iskola és kórus. In: *Magyar Egyházzene* XVII. évf., 2. szám (2009/2010), 201–202.
- Dobszay László: *Kodály után. Tűnődések a zenepedagógiáról*. Kodály Intézet, Kecskemét 1991.
- Fekete Csaba: Liturgia, liturgus, évforduló. In: *Confessio* 2008/2 (Rendkívüli szám. Egyseges Református Egyház, Kálvin Kiadó), 60–73.
- Fekete Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*. Kálvin Kiadó, Budapest 2010.
- Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*. Kálvin Kiadó, Budapest 1996.
- Gerardus van der Leeuw: *A vallás fenomenológiája*. Osiris, Budapest 2001.
- Gottfried Adam: A történet-elmondásról röviden. In: Németh Dávid – Kaszó Gyula (szerk.): *Vallásdidaktikai szöveggyűjtemény*. KRE HTK, Budapest 2001, 115–146.
- Hafenscher Károly: *Liturgika. A keresztyén istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – LFZE Egyházzene Tanszéke, Budapest 2010.
- Hoppál – Bódis: *Egyházi ének. Kerettantervi ajánlás a református általános iskolák és középiskolák számára*. Református Pedagógiai Intézet, Budapest 2007.
- Joseph Ratzinger (XVI. Benedek): *A názáreti Jézus*. Második rész. Szent István Társulat, Budapest 2011.
- K. Tamminen – L. Vesa – M. Pysiäinen Tamminen: *Hogyan tanítsunk hittant?* Evangélikus Sajtóosztály, Budapest 1998.
- Kodály Zoltán: *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. 1–2. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. Argumentum, Budapest 2007.
- Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest 2009.
- Pap Ferenc: Vallás és zene. Fenomenológiai kérdések és következtetések. In: *Protestáns Teka* I (2007/4), 3–10.
- Pásztor János: *Liturgika. A magyar református istentisztelet múltja, jelene és jövője a Szentírás világosságában*. Komárom 2005.
- Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*. (Homiletika) Pápa 1915.
- Rudolf Bohren: *Bójt és ünnep. Meditációk művészetéről és aszkézisről*. LUX, Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest 1998.
- Szőnyi Erzsébet (szerk.): *Kodály Zoltán nevelési eszméi a harmadik évezred küszöbén*. Kodály Intézet, Kecskemét 1991.
- Szőnyi Erzsébet nyilatkozata a *Kiváló Művész-díj* átvételekor. In: *Új Ember*. LVI. évf. 15. (2698). 2000. április 9. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/000409/1201.html>.
- Szőnyi Erzsébet nyilatkozata a *Kossuth-díj* átvételekor. <http://www.nagymoszkito.hucikk.php?id=242>.
- Szűcs Ferenc: Az egyház reformációja és missziója. In: *THÉMA*. 2002/3–4, 12–19.
- Szűcs Ferenc: Az istentisztelet a református dogmatika szempontjából. In: *Collegium Doctorum* (A MRE Doktorok Kollégiumának periodikája, Kálvin Kiadó, Budapest) I. évf. 1. szám (2005), 38–48.
- Szűcs Ferenc: Újra a startvonalon. In: *THÉMA* (Protestáns Tanulmányi Kör, Budapest) 2003/3–4, 1–5.
- Varga Zsigmond: Máté evangéliumának magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*. III. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest 1995, 7–46.